

Cihangir’de Soylulaştırma Sürecinin Semtin Ticari Kimliği Üzerine Etkileri

*

The Influence of Gentrification on Retail Premises Identity in Cihangir

Burçin Başyazıcı

Özet

Bu çalışmada 1980 sonrası dönemde Türkiye’de başlayan soylulaştırma (gentrification) süreci ve bu sürecin kentsel ticari kimlik üzerine etkileri incelenecektir. Çalışma alanı olarak İstanbul’da soylulaştırma kavramının ilk yaşandığı semtlerden olan Cihangir seçilmiştir. Öncelikle, soylulaştırma sürecinin temeline inerek, 1970’li yıllardan sonra değişen ekonomik yapı ile başlayan süreçte oluşan yeni orta sınıflar, yerleşim birimleri, kent ve kent merkezlerinin değişimi ve sürecin dünya genelindeki örnekleri üzerinde durulacak, sonrasında bu küresel değişimin Türkiye ve İstanbul’daki karşılığı incelenecektir. Cihangir bölgesindeki kentsel değişim ve soylulaştırma süreci, semtin tarihi gelişimi ışığında analiz edilerek, soylulaştırmanın sebep olduğu sosyal ve mekansal değişimler sonuçları ile beraber değerlendirilecek ve sürecin semtin ticari kimliği üzerindeki etkilerinin neler olduğu araştırılacaktır. Çalışma kapsamında Cihangir’in değişimine tanıklık ettikleri düşünülen on dört işletme ile derinlemesine mülakat yapılmış ve semtin ticari kimliğinin değişimi yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: soylulaştırma, yeni orta sınıflar, kent merkezleri, perakende ticaret, Cihangir

Abstract

This study seeks to find out the influence of gentrification on retail premises after 1980 in Istanbul. Cihangir is chosen as research area due to its priority in gentrification process in Istanbul. In the article first, the changing economic structure after 1970, and the new middle classes will be analyzed by looking at the transformation of cities/central areas and examples of gentrification periods in the world. Afterwards, the effects of this global phenomenon in Turkey and Istanbul will be examined. Gentrification process and its consequent changes in Cihangir will be studied in the context of the historical development of the neighbourhood together with the social and spatial outcomes of gentrification. Therefore, the effects of gentrification on the neighbourhood’s commercial profile are investigated. In the study, fourteen business firms, which have experienced the urban changes in Cihangir, are examined through in-depth interviews. As a result the changing commercial profile of the neighbourhood is revealed.

Keywords: gentrification, new middle classes, city centers, retail sector, Cihangir

Sanayisizleşme Sonrası Kent ve Sosyal Yapı

Sanayisizleşme sonrası kentleri incelemek için öncelikle sanayileşmenin ve sanayi devriminin kentlere etkisi araştırıldığında, sanayi devriminin köklerinin, dönemin kapitalist ekonomisine bağlı geliştiği görülmektedir. İlk olarak, 1776 yılında Adam Smith tarafından yazılan “Wealth of Nations” kitabı ile serbest ticaret ve üretimde makinelerin getireceği yenilikler savunularak bir bakıma kapitalist ekonominin tanımı yapılmıştır. Bu yeni ekonomik sistemin sonuçlarından biri olarak gerçekleşen Sanayi Devrimi (1850) ile buhar gücü ile çalışan makineler ile kitlesel üretime geçilmiş ve dünya genelinde ekonomik olduğu kadar kentsel olarak da yeni bir süreç başlamıştır (Benevolo, 1980). Bu süreç, 1920’li yılların başlangıcında standart ve kitlesel üretimin egemen olduğu Fordizm yöntemini de beraberinde getirmiştir. Ancak 1970 sonrasında, yeni ürün ve üretim talepleri Fordist ekonomiyi krize sürüklemiş ve üretimde çeşitlilik ve esnek üretime dayalı Post-Fordist ekonomiye geçiş ile sanayisizleşme süreci başlamıştır (Hall, 1998). Sanayisizleşme ekonomide, “1980’lerden itibaren, sanayinin ve üretimin düşüşe geçmesi ile oluşan ekonomik durum” olarak tanımlanmaktadır (Rowthorn ve Ramaswamy, 1997). Hall’a (1998) göre, 1980’lerin başında bu kentlerde yaşanan ekonomik problemler ile fabrikaların kapanması, iş imkanlarının kent dışına kayması ve iş gücünün teknoloji ile yer değiştirmesi sonucunda sanayisizleşme süreci başlamıştır.

Sanayisizleşme süreci ile imalat sektörü düşüşe geçerek yerini servis sektörüne bırakmıştır. Hizmet sektörü ekonomik aktivitenin meta üretimi yerine, bilgiye dayalı servislerin üretimi olduğu ve insanların hammadde ve makina yerine diğer insanlarla ilişkide olduğu bir sosyal sistem olarak tanımlanmaktadır (Uzun, 2000). Gelişen bu yeni sektör, sosyo-ekonomik olduğu kadar mekansal değişimleri de beraberinde getirmiştir. Yok olmaya başlayan üretim sektörünün yarattığı işsizlik yükselen hizmet sektörünün ihtiyaç duyduğu çalışan profili ile örtüşmemiş ve hizmet sektörü kendi sosyal yapısını yaratarak toplumsal ya-

pıda sınıfsal kutuplaşmalara yol açmıştır. Çoğunlukla “genç profesyoneller (YUPPIES – Young Urban Professionals)” ile “çift maaşlı çocuksuz çiftler (DINK – Double Income No Kids)”den oluşan bu sosyal grup “yeni orta sınıf” olarak adlandırılmaktadır. Oluşan bu yeni sosyal sınıf geleneksel aile yaşantısından farklı bir profil çizerek kendi yaşam biçimini geliştirmiştir. Geç evlenme, az çocuk sahibi olma anlayışı, alışveriş ve eğlencenin yoğun biçimde yaşanması, kazançları biriktirmek yerine harcamak düşüncesi bu yeni sınıfın hayat tarzının temelinde yer almaktadır (Ergün, 2006). Yeni orta sınıfın yaşam tarzı ve kültürel yapısı yeni konut ve kent yapısı talebini de beraberinde getirmiştir. Bu sınıfın bireyleri yaşamak için genellikle çalıştıkları yerlere yakın, kent merkezindeki sosyal ve kültürel faaliyetlere hakim, tarihi kent merkezlerini tercih etmektedirler. Orta ve üst-orta sınıfın kent merkezine geri dönmeleri, kentin fiziksel ve sosyal yapısında da değişimlere yol açmış, konut ve ticari kullanımlar kimlik değiştirmeye başlamıştır. Eski dönem iki yatak odalı ve bahçeli aile evleri yerlerini daha küçük ve az kişilik apartman dairelerine bırakmış ve kent merkezinde yaşamın sembolü haline gelen “karma kullanımlı yapılar (mixed-used)” kavramı doğmuştur (Tallon, 2010).

Boşalan kent merkezlerine geri dönüş ile buralardaki terk edilmiş konutların yeniden değerlendirilmesi ve tarihi dokuda yeniden canlandırma projeleri, soylulaştırma olgusunu da beraberinde getirmiştir. Diğer bir taraftan da dünyanın bir çok kentinde sanayisizleşme sonrası kent merkezlerinde yaşanan nüfus kaybı endişe yaratmış ve bu kayıp kentsel dönüşümün birincil mekanı olan kent merkezlerinin, yeniden kullanımına yönelik teşvik politikalarının gerekliliğini doğurmuştur (Tallon, 2010). Ticaret ve servis sektörü fonksiyonlarının planlı bir hareketle kent merkezlerine doğru kaydırılması süreci olumlu yönde etkileyerek insanları merkezde yaşamaya teşvik etmiştir ve soylulaştırma sürecini desteklemiştir.

Soylulaştırmanın Kentlerdeki Etkileri

Soylulaştırma ilk kez 1964 yılında İngiliz sosyolog Ruth Glass tarafından Londra’daki yeni kentsel değişimleri tanımlayabilmek amacıyla öne sürülmüştür. Londra’nın işçi mahallelerindeki konutların teker teker üst ve orta sınıflar tarafından satın alınıp, bu mahallerden şık, pahalı konut alanları yaratılması ile fiziksel ve sosyal yapının değişimini ifade etmektedir (Lees ve diğ., 2008). Glass, bu terimi, 18. ve 19. yüzyılların İngiliz aristokrasisi ile feodalite kalıntısı toprak ağalarının arasında yer alan orta sınıfı (gentry) temsilen biraz da alaycı bir üslupla kullanırken, Türkiye’de bu kentsel yenilenme süreci için *mutenalaştırma*, *ehlileştirme*, *burjuvalaştırma*, *müstenalaştırma*, *asilleştirme*, *kibarlaştırma*, *soylulaştırma* gibi üzerinde çokça tartışılan ve çeşitli Türkçe karşılıklar önerilmiştir (Yavuz, 2006, s.68)

Soylulaştırma bir yerinden etme sürecidir. Yeni orta sınıfın, kent merkezlerinde yaşayan işçi sınıfının yaşadıkları yerleri ellerinden alarak, dönüştürmesi ve yenilemesi ile işçi sınıfının yersiz kalmasına sebep olmuştur. Soylulaştırma sürecinin varlığından söz etmek için, öncelikle düşük fiyatlı olan konutların yenilenerek daha yüksek fiyatlara satılması, yüksek gelirli grubun kendisinden düşük gelirli grubu yerinden çıkartması ve bu değişimin kent merkezinde gelişiyor olması gereklidir (Tallon, 2010).

Soylulaştırmaya sebep olan küresel faktörler şu şekilde sıralanmaktadır;

- “Değişen demografik yapı sonucunda azalan aile nüfusunun daha fazla konut ihtiyacı doğurması.
- İş imkanlarının merkezde, konut imkanlarının banliyöde olması sonucu iş – ev arası mesafenin uzunluğu
- Bönlüyölerin gençler için sıkıcı yaşam şartları
- İnsanların yaşam şartlarının banliyölerdeki geleneksel 3 odalı, müstakil ev standartlarından uzaklaşması
- Bunların karşılığında kent merkezinin ucuz mekan, hızlı ulaşım ve kültür-sanat aktiviteleri sunması” (Tallon, 2010 s.203-205).

Smith (1979), soylulaştırma sürecinin ekonomik boyutunu arz ve talep olmak üzere iki yönlü olarak açıklamaktadır. Süreç arz yönünden incelendiğinde, “kira farkı (rent gap)” teorisi öne çıkmaktadır. Bu teoriye göre, dönüşüm geçiren bölgedeki konutların mevcut kirası ile yenilenme sonrası potansiyel kirası arasındaki fark kira farkıdır. Bu fark, alana olan talep arttıkça artmaktadır. Talep yönünden süreçte ise soylulaştırmaya sebep olan aktörler önemli rol oynamaktadırlar. Kent merkezinde yaşamayı tercih eden yeni orta sınıf, müteahhitlerle beraber işçi sınıfının yaşadığı mahalleleri “rehabilitate ve elitize” ederek bölgenin tercih edilebilirliğini arttırmakta ve sürecin devamlılığını sağlamaktadır (Tallon, 2010).

Soylulaştırma süreci dünyanın her yerinde kentsel değişime sebep olduğu kadar, kültürel ve sosyal bir değişime de sebep olmuş ve toplum içinde ayırım ve tartışmalara neden olmuştur. Ancak her ülkenin farklı dinamiklerinin olması, sürecin başlangıç ve gelişimini de farklılaştırmaktadır. Uzun’a (2010) göre, Türkiye’de ve İstanbul’da bu mekansal yenilenme sürecinde yer alan kişilerin soylu sınıflarından olmaması ve sürecin kent dışından kent merkezine doğru değil, kent içindeki tarihi ve otantik bölgelere geri dönüş olarak gelişmesi sebebi ile soylulaştırma kavramı temelde yeni orta sınıfın kent içindeki hareketliliği olarak tanımlanmaktadır.

Dünya Kentlerinde Soyulaştırma: Londra ve New York

Soylulaştırma kavramı ilk olarak savaş sonrası dönemde gelişmiş, kapitalist kentlerde ortaya çıkmıştır. 1950’li yıllarda büyük metropollerden olan Boston, Washington, Londra ve New York gibi kentlerdeki eski yerleşim alanları yerlerini yeni modern konut ve yollara bırakmıştır (Lees ve diğ., 2008). Smith (1979)’e göre Londra ve New York’da soylulaştırma 1950’lerde başlamış olup 1960’larda yoğunlaşarak ilerlemiş ve 1970’lere gelindiğinde eski kentlerin büyük bir çoğunluğunu etkisi altına almıştır.

İngiltere'de soylulaştırma geleneksel Victorian ve Georgian evlerinin ve ambarlarının yeniden dönüştürülmesi ile başlamıştır (Tallon, 2010). Buralarda yaşayan düşük gelirli insanlar için sosyal, ekonomik ve çevresel karakter tamamen değişmiştir. Kent merkezinde yaşamak popüler hale geldikçe konut gereksinimi artmış ve bu ihtiyacı karşılamak amaçlı ticari aktivitelerin üst katlarındaki köhne apartman daireleri, mevcut ev sahiplerinden satın alınarak yenilenmiş ve yeni kullanıcıları için hazır hale getirilmişlerdir. Aynı şekilde II. Dünya Savaşı sonrası planlanan ofis blokları da yerleşim birimlerine dönüştürülmüştür. Bu dönüşüm ticaret ve ekonomiye katkı sağlamakla beraber kent merkezinde fiziksel değişime de sebep olmuş, binalar ve cepheleri yenilenmiştir. Londra'nın öncülüğünde başlayan soylulaştırma süreci İngiltere genelinde Birmingham ve Newcatle'da da ortaya çıkmıştır.

Şekil 1. İngiltere'de Soylulaştırma Örnekleri

Kaynak: www.members.multimania.co.uk/gentrification/whatisgent.html. (Erişim tarihi, 30.11.2010)

Yavuz (2010), Neil Smith'in 1986 tarihli yazısında 1970'ler sonu itibarıyla ABD'de başlayan soylulaştırma hareketini, Amerika Birleşik devletlerinin kendi kuruluş aşamasında kendi batısına açılma ve mekansal sınırları zorlama mitolojisi ile ilişkilendirilerek açıkladığından bahseder. Amerika'daki soylulaştırma sürecinin en önemli örneklerinden biri New York'taki SOHO bölgesidir. 1960'lı yılların sonu 1970'li yılların başında, sanatçılar, aktörler ve yatırımcılar düşüşe geçen bu sanayi bölgesinde yeni bir kimlik yaratmışlardır (Hackworth, 2002).

Dünyanın bu iki büyük kentinde yaşanan soylulaştırma sürecinin etkisi Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde de görülmüştür

İstanbul'da Soylulaştırma Süreci

İstanbul tarih boyunca kültürel, sosyal ve ekonomik yapısı ile ülkenin öncü kenti olmakla beraber soylulaştırma sürecinin de ilk yaşandığı kent olmuştur. Uzun (2000), İstanbul'daki kentsel dönüşüm ve soylulaştırma sürecini 1960'lara dek süren durgunluk dönemi, 1973 yılında Boğaziçi köprüsünün tamamlanmasıyla oluşan yeni kent merkezleri ve 1980 sonrası soylulaştırma sürecinin dönüm noktası olarak üçe ayırmaktadır.

Cumhuriyetin ilanından 1950'li yıllara kadarki dönemde herhangi bir yatırım yapılmayan kent, 1950'li yıllarda liberal-ekonomik politikalarla beraber yönetimin de desteğiyle değişmeye başlamış, alınan yeni planlama kararlarıyla büyük bir inşaat sahasına dönüşmüştür. Bununla beraber, 1942 yılında azınlıklara uygulanan Varlık Vergisi ve 1948 yılında İsrail'in kurulması ile ülkeden göç eden Yahudi grupları ile kent boşalmaya başlamıştır. Sanayileşmenin arttığı bu dönemde, kent yoğun bir şekilde göç almış ve göçle gelen yeni nüfus da yaşamak için boşalan kent merkezlerini tercih etmişlerdir (Uysal, 2006). Bu sürecin devamında, İstanbul'da gecekonduların ortaya çıkması ve Menderes hükümetinin de bu yeni kullanıcıları oy kazanmak amaçlı meşrulaştırması ve desteklemesi ile İstanbul'un "soylu" sınıfı, kent merkezinin dışında apartmanlarda yaşamaya başlamışlardır (Şenyapılı,1998; İslam, 2006).

1973 yılında Boğaziçi köprüsünün inşasıyla beraber kentin iş merkezlerinde Galata’dan Mecidiyeköy’e doğru bir eksen kayması yaşanmıştır. Köprü ve bağlantı yolu ile ilişkili Mecidiyeköy, Beşiktaş, Levent ve Etiler İstanbul’un yeni ticaret ve iş merkezleri olarak gelişmeye başlamışlar ve gelişmekte olan servis sektörünün iş kolları da bu semtlere doğru kaymışlardır (İslam, 2006).

1980 sonrası ise soylulaştırma sürecinin aktif olarak başladığı dönem olarak kabul edilir. 1980’lerden sonrasında Özal hükümeti ile Türkiye ekonomisi dünya sermaye akışlarına açılmıştır ve İstanbul, tek başına, dış kaynaklı faaliyetlerin büyük bir bölümüne ev sahipliği yapmıştır. Tüm bu sektörel gelişimler ile beraber batıdan gelen tüketim maddelerinin serbestçe ülkeye girmesi, yeni orta sınıfların oluşturdukları yeni kültürel kimliğe hitap ederek kent merkezlerini daha çekici hale getirmişlerdir (İslam, 2006).

Tüm bu süreç incelendiğinde soylulaştırmaya ilişkin süreci etkileyen faktörler ve dönüşüme müsait mekanların hazır olduğu görülmektedir. İslam’a (2006) göre İstanbul’da soylulaştırmanın ilk örnekleri Boğaz kıyısında, Kuzguncuk, Arnavutköy ve Ortaköy’de görülmüş, ikinci dönem soylulaştırma Cihangir, Galata ve Asmalımescit’de, üçüncü dönem soylulaştırma ise 1990’ların sonlarından itibaren Fener ve Balat’ta başlamıştır. Çalışmanın bundan sonraki bölümünde Cihangir’de gerçekleşen soylulaştırma süreci ve bu sürecin sementin ticari aktiviteleri üzerine etkileri incelenecektir.

Tarihi Gelişim Süreci İçinde Cihangir’in Dünü ve Bugünü

Cihangir, İstanbul Ansiklopedisi’nde “Kuzeyde Taksim tarafından Sıraselviler Caddesi ile Kazancıbaşı Yokuşu arasında başlayıp, güneyde dik yokuş ve merdivenler ile Salıpazarı ve Fındıklı’ya inilen tepe yamaçlarına kadar uzanan semt” olarak tanımlanmaktadır. Semt, adını Kanuni Sultan Süleyman’ın genç yaşta ölen şehzadesi için 1559 – 1560 yıllarında Mimar Sinan’a yaptırdığı camiden almıştır (Üstdiken, 1994). İstanbul’un

birçok semti gibi Cihangir'in tarihinde de birden fazla yangın görülmüştür. Semtin gelişiminde 1916 yılındaki yangının etkisi büyük olmuştur. Bu yangın ile yöresel ahşap mimarisinin büyük bir kısmını yitiren Cihangir'de kagir yapılar da oldukça hasar görmüş ve o tarihten günümüze kadar Cihangir'de başka ahşap yapı inşa edilmemiştir (Ergün, 2010).

Cihangir, 19. yüzyılın sonu 20. yüzyılın başlangıcında inşa edilen kagir binalar ve büyük apartmanlar ile yoğun konut dokusunun olduğu bir yerleşim bölgesi olmaya başlamıştır (Üstdiken, 1994). Ancak İstanbul'un Cumhuriyet'in ilanından sonra, planlama çalışmalarına yoğunluk verilen yeni başkent Ankara'nın gölgesinde kalarak eski cazibesini yitirmesi ve Menderes hükümeti dönemi yenilenme projelerinin ise yalnızca tarihi yarımada ile sınırlı kalması neticesinde Cihangir'in gelişim sürecinde bir yavaşlama ortaya çıkmıştır (Uysal, 2006). O dönemlerde nüfusun çoğunluğunu oluşturan gayri-müslimlerin de 1950'li yılların sonlarına doğru semti terk etmeleri Cihangir'deki dönüşümün sürecini başlatan etkenlerdendir. Önceden bahsedildiği gibi, 1970'li yıllarda Boğaziçi Köprüsü'nün yapımıyla Galata'dan Mecidiyeköy'e kayan iş merkezleri Beyoğlu ve çevre semtlerinin gelişimini büyük ölçüde engelleyerek, Cihangir'i kimsesiz ve bakımsız bir semt haline getirmiş, semtin yerli sakinlerinin de büyük bir kısmı daha nezih buldukları başka semtlere taşınmışlardır. Bu süreç Beyoğlu'nun kent içerisindeki eski önemini geri kazanması ile son bulacaktır.

1980'li yılların başında Bedrettin Dalan'ın İstanbul Belediye Başkanı olduğu yıllarda İstanbul için yeniden yapılanma süreci başlamıştır. Bu dönemdeki en büyük projelerden biri de 1989 yılında Beyoğlu İstiklal Caddesi'nin trafiğe kapatılarak yayalaştırılmasıdır. Bunun sonucunda İstiklal Caddesi'nin tercih edilirliliği artmış, ticari aktiviteleri canlanmış ve yeni açılan gece kulübü, yeme-içme merkezleri, eğlence mekanları ve kültür sanat aktiviteleri ile de bölgenin kimliğinde önemli bir değişim yaşanmıştır. Beyoğlu bu değişimi yaşamaya başlamışken o sıralarda Cihangir travestilere ve eşcinsellere ev sahipliği yapmaktadır. Fakat birkaç yıl içerisinde dönemin baş komiseri tarafından kimilerince "faşist"

kimilerince “yerinde” bulunan uygulama ve yaptırımlar ile semt, bu yeni kullanıcılarından “temizlenerek” travestilerin yoğun olarak yaşadığı Sormagir Sokağın adı Başkurt Sokak olarak değiştirilmiştir.¹

1980’li yılların sonlarına doğru Beyoğlu’nun yaşadığı değişimden etkilenmeye başlayan Cihangir, İstiklal Caddesi’ne yakınlığı sebebi ile tercih edilir bir bölge olmaya başlamış ve semtin eski yapılarına olan talep hızla artmıştır. 1990’ların başında ise semte olan ilginin daha da yükselmesi ile bölge nüfusunun kimliği değişmeye başlamıştır. Uzun’a (2000), göre Cihangir’i tercih eden iki gruptan ilki, semti mimari ve çevresel kimliği için tercih eden genç profesyoneller, yazarlar, sanatçılar, akademisyenler ve mimarlardan oluşmaktadır. Diğer grup ise buradaki evleri düşük fiyatlara satın alıp, yenileyip, yüksek fiyatlara satan veya kiralayan yatırımcılardır. Uzun’un bu teorisi daha önce bahsedilen “kira farkı (rent-gap)” teorisi ile de örtüşmektedir.

Cihangir’de 1990’ların başından itibaren gözle görülür bir şekilde başlayan soylulaştırma süreci ile semtteki konut fiyatlarında büyük oranda bir artış yaşanmıştır. Bu artış kısa zamanda çöküş döneminde bölgeye göç etmiş semt halkının karşılayamayacağı seviyelere ulaşmıştır. Soylulaştırmanın en önemli üç bileşeninden sonuncusu olan “yerinden etme” sürecinin de yaşanması ile Cihangir’deki soylulaştırma sürecinin varlığı kesinlik kazanmıştır.

Şekil 2. Soylulaştırma Sonrası Cihangir

Kaynak: Burçin Başyazıcı Arşivi

¹ Uzun yıllardır Cihangir’de yaşayan yüksek mimar Özlem Ersöz ile 01/12/2010 tarihinde yapılan görüşmeden bir alıntı.

Soylulaştırma süreci ile semtte fiziksel değişimlerle beraber kültürel değişimler de görülmüştür. Cihangir'in kendine özgü mahalle yaşamının içe dönük yapısı, semtin tercih edilirliliğinin artması ile beraber dışa açılmıştır. Cihangir son yıllarda yerli ve yabancı turistlerin sıklıkla tercih ettiği günlük gezinti ve rekreasyon alanı olarak kullanılmaktadır.

Nil Uzun tarafından doktora tezi kapsamında 2000'li yılların başlarında Cihangir'de yapılan analiz ve hane halkı anketleri sonuçlarına göre, soylulaştırmaya sebep olan aktörlerin genel yapısı, çoğunluğu İstanbul ya da başka bir büyükşehirde doğmuş, kent yaşamına hakim, sosyal beklentileri yüksek, üniversite mezunu, en az iki dil bilen, genç bekarlar ile yeni evli ve tek çocuklu çiftlerden oluşmaktadır. 1971 - 1980 yılları arasında nüfusun sadece %4.8'lik kısmı apartman dairesinde yaşarken, 1990 sonrasında bu oran %57'ye yükselmiştir. Yaşamak için apartman dairelerini tercih eden semt halkının %71'i dairelerini evin ilk sahiplerinden satın alırken, % 5.3'lük kesim emlakçılardan, %18.4'lük kesim ise müteahhitlerden satın almıştır (Uzun, 2001). Nüfusunun büyük bir çoğunluğu iş sahibi olan semtte, kadınların çalışma oranı çevre semtlere göre daha yüksek olup %30'dur (Uzun, 2001). Bu oran, Cihangir'de ekonomik özgürlüğü olan kadınların sayılarının arttığını göstermekte ve bu artış soylulaştırmaya sebep olan aktörlerin genel yapısını da desteklemektedir. Anket sonuçlarına göre, çalışan nüfusun %36'sını profesyoneller, %16'sını sanatkarlar, %12'sini beyaz yakalılar, %16'sını mavi yakalılar ve %20'sini de yerel esnaf oluşturmaktadır, nüfusun %73'lük kesiminin günlük giyecek ve yiyecek ihtiyacını bu yerel esnaftan karşıladığı söylenmektedir (Uzun, 2001). Yazının bundan sonraki bölümlerinde Uzun'un çalışmasını tamamladığı 2000 yılından bu yana semtteki esnafın kimliği ve bu bağlamda ticari yapıdaki değişim incelenecektir. Aradan geçen on yıllık süreç içinde Uzun'un çalışmasında tariflediği bulgular varlıklarını sürdürmüş, ancak son yıllardaki yeni gelişmeler de mahallenin ticari ve sosyal kimliğinde etkin olmaya başlamıştır.

Alan Çalışmasına İlişkin Bulgular

Günümüzde Cihangir, Pürteleş ve Cihangir olmak üzere iki mahalleden oluşmaktadır. Bölgenin arazi kullanımında, Firuzağa Cami ile sonlanan Akarsu Caddesi ve çevresi ticari özellikleri ile öne çıkan karma bir kullanım sergilerken, Pürtelaş Hasan Efendi Mahallesi’nde ise konut kullanımını yoğunluktadır. Sementin birincil toplanma mekanı Cami meydanı ve içerisindeki Çınar Kahvesidir. Cihangir ve Taksim meydanını birbirine bağlayan ana aks olan Sıraselviler Caddesi üzerinde yer alan Taksim Eğitim Araştırma Hastanesi ve Özel Alman Hastanesi sementin önemli nirengi noktalarındandır.

Cihangir’in, çoğu Avrupalı mimarlar tarafından tasarlanan bitişik nizam ve cumbalı yapıları büyük oranda korunmaya çalışılmışsa da, bazı binaların cephelerine uygulanan yenileme çalışmaları dikkat çekmektedir. Yapıların semt merkezine yakın konumda olanlarında, giriş katları ticari, üst katlar ise konut olarak kullanılmıştır.

Cihangir’deki ticari kimliğin değişimi ve mevcut durumu üzerine yapılan bu çalışmada öncelikle semt merkezi olarak kabul edilen Firuzağa Cami Meydanı ve çevresi ile Pürtelaş Hasan Efendi Mahallesi incelenmiştir. Sementin eski ve yeni esnaflarından oluşturulan örnekleme, uzun yıllardır Cihangir’de ikamet eden ve sementin kemikleşmiş ticari yapısına dahil olan yerel esnaf ile sayıları son yıllarda artan ve sementin yeni yüzünü oluşturan esnaf bir arada incelenmiştir.

Çalışma süresince, seçilen on dört işletme ile yapılan ankette işletmenin niteliği, işletmecilerin Cihangir’e ne zaman ve nereden geldikleri, mevcut durumda nerede ikamet ettikleri, ne kadar süredir Cihangir’de esnaflık yaptıkları, dükkanlarının kira mı kendilerine mi ait olduğu, kira ise aylık kira bedelleri ve Cihangir’de yaşamaktan memnun olup olmadıkları nedenleri ile birlikte sorulmuştur. Alınan cevaplar ile geçmişten günümüze bölgenin genel ticari yapısındaki değişimler karşılaştırılarak mevcut durum analizi yapılmıştır.

Şekil 3. Çalışma Alanı ve Görüşülen İşletmeler

Kaynak: Google Earth

İlk mülakat, 1967 yılından beri Cihangir'in yerel esnaflarından olan ve semt merkezinde kendi dükkanlarını işleten Atakan Tuhafiye ile yapılmıştır. Cihangir'deki dönüşüm sürecine tanıklık eden aile, dönemi değerlendirirken öncelikle ilk geldikleri yıllarda semtin Rum sakinlerinin köklü ve kaliteli bir aile yapısından bahsetmektedir. Rum nüfusun gitmesiyle beraber göç almaya başlayan semtin genel yapısı değişse de Cihangir'in hiçbir zaman "taşralaşmadığının", her yeni gelenin semtin yapısına uyum sağladığının ve her zaman güvenli bir yer olduğunun altı çizilmiştir. 1980'li yıllarda travestilerin Cihangir'e yerleşmesiyle mahalle havası biraz bozulsa da halkın buna izin vermeyerek çeşitli yöntemlerle (imza toplama vb.) travestileri, kendi deyimleri ile, "def ettikleri"ni anlatan aile, son yıllarda Cihangir'in medyada "özgürlükler mahallesi" ve "Cihangir Cumhuriyeti" olarak anılmasından ve Cihangir'e akın eden yeni ünlülerden oldukça şikayetçi olduklarını belirtmektedirler. Bu yeni imajı, hem açılan yeni kafelerle genel esnaf yapısını değiştirdiği hem de eşcinselleri yeniden semte çektiği için rahatsız edici bulmakta ve son

yıllarda esen “kafeler rüzgarı”nın semtin kalitesini düşürdüğünü ve yeni ünlülerle beraber Cihangir’in “Hollywodlaştığını” düşünmektedirler.²

Şekil 4. Atakan Tuhafiye / Firuzağa Cami Sokak
Kaynak: Burçin Başyazıcı Arşivi

Semtin yerel esnaflarından bir diğeri olan ve 1963 yılından beri Cihangir’de lokanta işleten Özkonak Lokantası’nın sahibi olan aile ise Cihangir’in son yıllarda yaşadığı değişimin çok da olumsuz olmadığı görüşündedir. Yaşanan dönüşüm sonucunda, eskiden çevrelerinde sayıca daha çok olan manav, bakkal ve terzilerin son yıllarda azaldığından bahsetseler de, Atakan Tuhafiye’nin aksine, açılan yeni kafelerin ve semtin yeni sakinlerinin Cihangir’e renk kattığını düşünmektedirler.³

Semtin tek süpermarketi olan Orka Süpermarket’i işleten ve altı yıl önce Doğu Anadolu’dan İstanbul’a göç eden aile ise her ne kadar semtin dönüşümüne yakından tanıklık etmese de son yıllardaki semt sakini profilini “huzursuz ve ukala” olarak nitelendirmektedir.⁴

² Semt esnafı ile 01/12/2010 tarihinde yapılan mülakatlardan bir alıntı.

³ Semt esnafı ile 01/12/2010 tarihinde yapılan mülakatlardan bir alıntı.

⁴ Semt esnafı ile 11/12/2010 tarihinde yapılan mülakatlardan bir alıntı.

Şekil 5. Özkonak Lokantası / Akarsu Yokuşu
Kaynak: Burçin Başyazıcı Arşivi

Şekil 6. Orka Süpermarket/n Ağahamamı Sokak
Kaynak: Burçin Başyazıcı Arşivi

Ergülen (2010, s. 70) ise İstanbul 2010 Kültür Başkenti etkinlikleri kapsamında çıkardığı “Azıcık Cihangir” kitabında bu yeni semt sakinlerini şu şekilde tanımlamaktadır:

“Galiba Cihangir’de ünlü ve yarı ünlü ayrımı şöyle yapılabilir: ünlüler çok rahattır, saklanmak, bakışlarını kaçırmak, hiç kimseye bakmamak gibi pozlar takınmazlar, rahat olurlar; yarı ünlüler ise herkes onları tanıyor-muş hissiyle dolaşıp kendilerine daha gizemli bir ruh hali yaratırlar. Ünlülere selam verip alırsınız, hatta onlar size selam verirler ama bunlara selam verirsiniz almazlar, bilmiyorum niye.”

Sementin yeni kullanıcı profili ile ilgili 1995 yılında kurulmuş olan Cihangir’i Güzelleştirme Derneği (CGD) dernek kolaylaştırıcısı Nilgün Öztunalı, 1960’lı yıllarda yoğunluklu olarak İstiklal Caddesindeki tiyatrocuların tercih ettiği semtin, bugün yeni ünlü olan genç dizi oyuncularınca tercih edilmesi sebebi ile Cihangir’in giderek “vitrinleştiğini” ve medyada da bu klişe ile yer almasının semt için olumsuz ve yanıltıcı bir tanıtım olduğu görüşündedir.⁵ Öztunalı’ya göre Atakan Tuhafiyе’nin semt sakinleri tarafından sıklıkla kullanılması, Cihangir’de hala devam eden mahalle yaşantısının somut bir örneğini oluşturmaktadır.

Cihangir’in yeni sakinlerinin semtin genel karakteri ile uyuşmadığını düşünen bir diğer esnaf ise yaklaşık 40 yıldır Cihangir’de gıda sektörünün içinde olan Kadir Gıda-Market’tir. Aslen Mardin’li olan aile, İstanbul’a ilk göç ettikleri yıllarda “nezih ve sakin” buldukları için tercih ettikleri Cihangir’de olmaktan çok memnun olsalar da, son dönemde semte yerleşen “yeni, dizi oyuncularını”ndan şikayetçidir. Ergülen’in kitabında tanımladığı şekilde, onlar da, Cihangir’e geldikten sonra kendi düşüncelerinde yarattıkları Cihangir’e göre ‘Cihangirli havasına’ giren bu ünlülerin, “semtin mütevazı sakinlerinden farklı ve rahatsız edici” olduğu görüşündedirler. Dizi sektörünün de semti tercih etmesiyle beraber sürekli değişen ve geçici bir nüfusun oluştuğunu ve bu nüfusun da semti

⁵ Cihangir’i Güzelleştirme Derneği’nde 01/12/2010 tarihinde yapılan mülakattan bir alıntı.

cazip hale getirerek cafe vb. yeni aktivitelerin açılmasına öncülük ettiklerini belirtmektedirler.⁶

Şekil 7. Kadir Gıda Market / Sıraselviler

Kaynak: Burçin Başyazıcı Arşivi

Şekil 8. Letafet Lokantası-Şimşirci Sok.

Yeni açılan kafelerin semtin yaşamını değiştirdiğini düşünen bir diğer yerel esnaf da 27 yıldır Cihangir semt meydanında işletmecilik yapan Kristal Döner'dir. Kafe sayılarının hızla artması ile Cihangir'e çok sayıda gününbirlik ziyaretçinin geldiğini söyleyen işletmeci, semtin araç trafiğinin yoğunlaşması ile gürültü ve hava kirliliğinin artmasından şikayetçidir.⁷ Ancak görüşmenin yapıldığı tarihten sonra Kristal Döner de yerini yeni açılan bir kafeye bırakmıştır.

⁶ Semt esnafı ile 01/12/2010 tarihinde yapılan mülakatlardan bir alıntı.

⁷ Semt esnafı ile 11/12/2010 tarihinde yapılan mülakatlardan bir alıntı.

Şekil 9. Kristal Döner Ve Yerine Açılan Kafe / Cihangir Meydanı
Kaynak: Burçin Başyazıcı Arşivi

Sementin yeni ticari aktivitelerle beraber değişen kimliği ile ilgili olarak Cihangir Güzelleştirme Derneği’nden (CGD) Öztunalı, son yıllarda kafe sayılarının artışıyla ortaya çıkan tek tip ticari yapının, mahalle zenginliğini yok ettiğini ve eskiden sayıca fazla olan terzi, çiçekçi vb esnafın giderek azalmasına yol açtığını belirtmektedir. Kafelerin kaldırılması ile de özellikle ileri yaşlardaki sementin sakinlerinin rahatsız olduklarını belirten Öztunalı, dernek olarak kafeler ve sementin sakinleri arasında

taraf olmadan arabuluculuk rolü üstlenmeye çalıştıklarının altını çizmektedir.

12 yıldır Cihangir’de ikamet eden ve 7 ay önce semtte kendi lokantasını açan Letafet Lokantası’nın işletmecisi, semti çok sevdiği için işini de buraya taşımak istediğini söylerken, kaldırım kullanımı ile ilgili bazı semt sakinlerinin şikayetçi olması sonucunda, zabıta ile sıkıntı yaşadıklarını anlatmakta ve bu tepkileri abartılı bulmaktadır.⁸ Ancak görüşme sonrası tarihlerde, kafelerin kaldırım kullanmasına belediye tarafından getirilen kısıtlamalar sonucunda Letafet Lokantası da mevcut kapalı alanının yetersizliği sebebi ile kapanmıştır.

1983 yılından beri Cihangir’de yaşayan Pürtelaş Mahallesi muhtarı son yıllarda semtin ticari fonksiyonlarında kafe, film şirketleri ve emlakçuların arttığını belirterek semt sakinlerinin Cihangir’li olmayan emlakçuların semtin bu ranta açık yapısından faydalanarak fiyatları yükseltmesinden şikayetçi olduklarını söylemektedir. Semt sakinleri ile kafeler arasında yaşanan gerginlikten bahseden muhtar, mahallelilerin zaman zaman imza toplayarak kaldırım işgaline karşı şikayetlerini muhtarlığa ilettiklerini belirtmiştir.⁹

Cihangir’in son dönem esnafları ile yapılan mülakatlardan alınan yanıtlar, yerel esnafın verdiği cevaplar ile benzerlik göstermemektedir. Bu farklılık, semtte yaşanan soylulaştırma sürecinin doğurduğu yeni sosyal ve ticari yapının, henüz semt ile tam bir ilişki içerisinde olmadığını ve bu nedenle onun beklentilerini tam olarak kavrayamadığının bir göstergesidir.

2007’den bu yana Cihangir’deki ticari aktivitelerin çoğaldığını onaylayan Öztunalı (CGD), bu artışta konut yoğunluğu fazla olan mahallelerdeki sosyalleşme ihtiyacının ve uzağa gitmek yerine mahallede buluşma fikrinin de etkili olduğunu belirtmektedir. Soylulaştırma süreci ile tercih edilirliliği artan semtin, dizi oyuncularını ve çekim platolarının da gelmesiyle beraber daha popüler hale gelmesinin semtteki yeni ticari

⁸ Semt esnafı ile 11/12/2010 tarihinde yapılan mülakatlardan bir alıntı.

⁹ Pürtelaş Mahallesi Muhtarlığı ile 11/12/2010 tarihinde yapılan mülakattan bir alıntı.

fonksiyonların sayısını da artırarak semt sakinlerini huzursuz ettiğine değinmektedir. Bu yeni kullanıcı ve ticari kimliğin emlak fiyatlarını da yükselttiğini vurgulayan Öztunalı, Beyoğlu adasındaki emlak vergilerinin de artmasıyla dar gelirlilerin semtte yaşamasının gittikçe zorlaşacağından bahsetmektedir.

2000 yılından beri Cihangir’de yaşayan yüksek mimar Özlem Ersöz ise, konut fiyatlarının son on yıl içerisinde oldukça yükseldiğinden bahsederek, özellikle 2000’li yılların ortalarına doğru semtte yaşamın astronomik ücretlere ulaştığını, yeni çekilen dizi ve filmler sonucunda sementin popülerliğinin artması ile esnafın da fiyatları çok yükselttiğini ancak bu sürecin son iki yılda dengeye geldiğini belirtmektedir.

Sonuç

Türkiye 1980’li yıllardan itibaren, değişen sosyal ve ekonomik politikalarla büyük bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreç ile beraber değişen yaşam şartları ve beklentileri yeni yaşam biçimleri oluşturmuş ve bu değişim soylulaştırma olgusunu bizim gündemimize de taşımıştır. İstanbul’da soylulaştırma sürecini ilk yaşayan semtlerden olan Cihangir’deki mahalle yaşamının incelendiği bu çalışmada da alanın bu sürecin getirdiği sorunları yaşamakta olduğu gözlenmiştir. Semt genelinde soylulaştırma, Uzun’un (2010) da Türkiye genelindeki soylulaştırma örneklerinde bahsettiği gibi semti tarihi ve otantik yerleşimi sebebi ile tercih eden yeni orta sınıfa ait aktörler ile başlamış olsa da 1990’lı yılların sonlarına doğru emlakçı ve girişimcilerin bölgenin farkına varması ile süreç “kira farkı” teorisini destekler şekilde gelişmiştir.

Sementin değişen vitrini ve yüzü beraberinde yeni kullanıcıları da Cihangir’e çekmiş ve zincirleme bir değişim süreci başlatmıştır. Uzun’un 2000’li yılların başında Cihangir’de yaptığı araştırma sonuçlarına göre, semt halkının %20.5’i kiracıyken, bugün bu oranın semtin yeni ve kısa dönem kullanıcıları sebebi ile daha yükseldiği gözlenmektedir. Bu sürecin sementin ticari fonksiyonları üzerindeki etkileri incelendiğinde, ticari

nitelikleri farklı esnaflarla yapılan görüşmeler sonucunda 1990'lı yıllardan bu yana Cihangir'in soylulaştırma sürecinin etkisiyle değişime uğrayan mahalle esnafı, her ne kadar genel dokusunu koruyabilmişse de semtin popüler hale gelmesi ile orantılı gelişen kafe ve yeme içme sektöründen olumsuz yönde etkilenmiştir. Mülakatlar sonucunda alanda uzun süredir faaliyette bulunmuş olan yerel esnaf ile son dönemde gelen yeni esnafın şikayet ve memnuniyetleri karşılaştırıldığında, yerel esnafın şikayetçi olduğu yeni semt yaşamının, alana yeni gelen esnaf için Cihangir'i tercih etmesinde bir çekim faktörü olduğunu göstermektedir. Yeni kullanıcılar ile gelişen yeni talepler doğrultusunda semt, sürekli bir değişim süreci içine girmiştir.

Ancak yeni alternatif ticari birimler olarak gelişen kafeler de semtin genel yapısına uyum sağlayarak genel yaşam biçiminde henüz köklü değişiklikler yaratmayı başaramamıştır. Örneğin Starbucks, Burger King vb. büyük zincir markalar semtte hiç açılmamış, semt sakinlerinin de böyle bir talebi olmamıştır. Bir anlamda mahalle, eski ve yeni sakinleri ve esnafıyla beraber topluca, küresel kültürün artık klişeleşmiş olan tüketim mekanlarına karşı bir direnç göstermektedir.

Bu araştırma Cihangir'de yaşanan soylulaştırma sürecinin halen devam etmekte olup, semtin sosyal ve ticari dokusu üzerinde gelecekte etkili olabileceğini ortaya çıkarmıştır. Bu sürecin uzun vadedeki sonuçları araştırmaya ve analizlere açıktır.

KAYNAKÇA

- Benevolo, L. (1980). *The History of the City*. Cambridge: MIT Press
- Ergülen, H. (2010). *Azıcık Cihangir*. İstanbul: Heyamola Yayınları
- Ergün, N. (2006). "Gentrification Kuramlarının İstanbulda Uygulanabilirliği". *İstanbul da Soylulaştırma, Eski Kentin Yeni Sahipleri* içinde. Derleyenler D. Behar, T. İslam. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Hall, T. (1998). *Urban Geography*. London: Routledge
- İslam, T. (2006). "Merkezin dışında; İstanbul'da Soylulaştırma". *İstanbul da Soylulaştırma, Eski Kentin Yeni Sahipleri* içinde. Derleyenler D. Behar, T. İslam. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,

- Jason H. (2002). "Post recession Gentrification in New York City". University of Toronto: *Urban Affairs Review*, Vol. 37, No. 6, 815-843
- Lees, L., Slater, T., Wyly, E. (2008). *Gentrification*. London: Routledge
- Rowthorn, R. ve Ramaswamy, R. (1997). *Deindustrialization: Causes and Implications*. Washington
- Smith, N. (1979). "Toward a Theory of Gentrification A Back to the City Movement by Capital, not People" *Journal of the American Planning Association* içinde. London: Routledge
- Şenyapılı, T. (1998). "Cumhuriyet'in 75. Yılı Gecekonduunun 50. Yılı". *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık* içinde. Tarih Vakfı Yayınları
- Tallon, A.(2010). *Gentrification in UK*. London: Routledge
- Uysal, Ü. E. (2006). "Soylulaştırma Kuramlarının İstanbul'da Uygulanabilirliği: Cihangir Örneęi". *Planlama Dergisi*
- Uzun, N. (2000). "Cihangir ve Kuzguncuk'da Sosyal ve Mekansal Yenilenme; Eski Kentte Yeni Konut Dokusu". *İstanbul Dergisi*, sayı 35.
- Uzun, C. N. (2001) *Gentrification in İstanbul: A Diagnostic Study*. Yayınlanmış doktora tezi. Utrecht Üniversitesi. Utrecht
- Üstdiken, B. (1994). *İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:2, İstanbul
- Yavuz, N. (2006). "Gentrification Kavramını Türkçeleřtirmekte Neden Zorlanıyoruz?". *İstanbul da Soylulaştırma, Eski Kentin Yeni Sahipleri* içinde. Derleyenler D. Behar, T. İslam. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları

Burçin Başyazıcı: 2004-2010 yılları arasında Yeditepe Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü ve Güzel Sanatlar Fakültesi Peyzaj Mimarlığı bölümlerinden çift anadal diploması olarak mezun olmuştur. řu an Yeditepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalında yüksek lisans ve araştırma görevliliği yapmaktadır. İlgi ve çalışma alanları soylulaştırma, kentsel dönüşüm, mimari fenomenoloji ve mekan algısıdır.